

Μειονότητες, ταυτότητες και ο ρόλος των θεσμών και της ανάπτυξης στην Ευρώπη

Παρατηρήσεις για την περιφερειακή πολιτική στη Θράκη(1)

Η σύγχρονη Ευρώπη αποτελεί αναμφισβήτητα ένα κολοσσιαίο πείραμα πολυ-εθνικής και πολυ-πολιτισμικής συνύπαρξης. Την τελευταία δεκαετία έχουν αυξηθεί και εντατικοποιηθεί οι ρυθμοί και οι διαδικασίες ενοποίησης ανάμεσα στα κράτη-μέλη, ενώ παράλληλα διαφαίνεται η άμεση προοπτική επέκτασης προς την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Ταυτόχρονα, η αναζωπύρωση του εθνικισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη που ακολούθησε μετά την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, καθώς και η εμφάνιση των λεγόμενων "νέων εθνικισμών" στις Δυτικές χώρες, όπως στον Καναδά, στην Ισπανία και στη Βρετανία, αύξησε κατακόρυφα το ενδιαφέρον των ερευνητών για τα φαινόμενα αυτά. Κάποιοι θεωρούν τις εθνοτικές μειονότητες ως εκφάνσεις βαθιά ριζωμένων ιστορικών και πολιτισμικών δεσμών που στην Ανατολική Ευρώπη είχαν "παγώσει" κάτω από τον αυταρχισμό των σοσιαλιστικών καθεστώτων, και άλλοι πάλι ως εγχειρήματα καθαρά πολιτικών σκοπιμοτήτων για την κατάκτηση της εξουσίας ή τη διατήρηση διασυνοριακής επιρροής. Σημαντικό ερώτημα που απασχολεί τους μελετητές αφορά τη μορφή που λαμβάνει και το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η Ευρωπαϊκή ενοποίηση, όπως και τις επιπτώσεις της στην εθνική και εθνοτική ταυτότητα. Ενώ κάποιοι υποστηρίζουν πως κύριος στόχος της ΕΕ είναι η ενίσχυση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας των οικονομιών των κρατών-μελών, άλλοι τη θεωρούν ως μια εναλλακτική λύση στο πρόβλημα των εθνικών ανταγωνισμών στην Ευρωπαϊκή ήπειρο.

Δύο κυρίαρχες και διαμετρικά αντίθετες λογικές έχουν διαμορφώσει τη σκέψη για την εξέλιξη των μειονοτικών φαινομένων, το έθνος-κράτος και την εθνική ταυτότητα. Η λογική της ενοποίησης προβλέπει πως θα αμβλυνθούν έως ότου εκλείψουν υπό την επίδραση της παγκόσμιας οικονομίας και γενικευμένων πολιτικών αρχών της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Σε αντίθεση, η λογική της διάσπασης θεωρεί τα έθνη και τις εθνοτικές μειονότητες ως μια μόνιμη και μελλοντική πηγή σύγκρουσης και κατακερματισμού στον κόσμο. Το σύντομο αυτό άρθρο επιχειρεί να διατυπώσει μια ενδιάμεση ερμηνεία των εθνικών φαινομένων και του ρόλου της ευρωπαϊκής ενοποίησης, αποσαφηνίζοντάς την με γενικές αναφορές στις επιπτώσεις της τελευταίας κατά την τελευταία δεκαετία στην περιοχή της Θράκης και της μειονότητας που κατοικεί εκεί.

1 Ενοποίηση και διάσπαση.

Fukuyama-Huntington:

Δύο προσεγγίσεις.

Τη χρονιά της πτώσης του τοίχους του Βερολίνου, ο Φράνσις Φουκιγιάμα, πολιτικός επιστήμονας και διευθυντής μεγάλου ινστιτούτου μελετών των ΗΠΑ, χαιρέτισε με ενθουσιασμό την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων και τη στροφή των κρατών αυτών προς τη φιλελεύθερη δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς. Εμπνευσμένος από την Εγγκελιανή νομοτέλεια, μίλησε για "το τέλος της ιστορίας" και την οριστική νίκη του Δυτικού καπιταλιστικού έναντι του Ανατολικού σοσιαλιστικού μοντέλου. Βρισκόμαστε, ισχυρίστηκε, στα πρόθυρα μιας τελικής μορφής οικουμενικότητας, απελευθερωμένης από τις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις που δίχασαν τον κόσμο, και οριστικά εδραιωμένης στις αρχές του φιλελευθερισμού. Ο πόλεμος των ιδεών τελείωσε. Το μέλλον του κόσμου διαγράφεται σε μια παγκόσμια τάξη ειρηνόφιλων εθνών, όπου οι διαφωνίες θα έχουν πλέον να κάνουν με την επίλυση οικονομικών και τεχνικών προβλημάτων. Αδυνατώντας φυσικά ο Φουκιγιάμα να κατανοήσει το ταυτόχρονο

ξέσπασμα των εθνοτικών και εθνικών διαμαχών, παρατήρησε απλά πως "έχουν πολύ μικρή σημασία οι σκέψεις των ανθρώπων στην Αλβανία ή στην Μπουρκίνα Φάσο, καθώς αυτό που μας ενδιαφέρει είναι αυτό που μπορούμε να αποκαλέσουμε ως "κοινή ιδεολογική κληρονομιά της ανθρωπότητας" (2).

Μερικά χρόνια αργότερα, ο γνωστός, επίσης πολιτικός επιστήμονας, Σάμιουελ Χάντινγκτον, παρουσίασε μια διαμετρικά αντίθετη ερμηνεία υποστηρίζοντας πως ο κόσμος κάθε άλλο παρά οδεύει προς την ομοιογενοποίηση και ιδεολογική συνοχή. Αντίθετα, πιστεύει πως τείνει προς περαιτέρω διάσπαση που την προκαλεί η "σύγκρουση των πολιτισμών", μια σύγκρουση με έντονη δυναμική στη βάση της νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. (3)

Οι μεγάλες αντιθέσεις του αιώνα που έρχεται, ισχυρίζεται ο Χάντινγκτον, θα έχουν ως πυρήνα, όχι τα οικονομικά συμφέροντα ούτε τις πολιτικές και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις, αλλά την πολιτισμική (cultural) ταυτότητα. Η τελευταία περιλαμβάνει τον τρόπο σκέψης μιας ομάδας ανθρώπων, τις αξίες, ήθη και έθιμα, γλώσσα, θεσμούς, που παρά τις μεταβολές και προσαρμογές που υφίστανται, είναι σε τελική ανάλυση σύμφωνα με τον Χάντινγκτον, κάτι το δεδομένο και αμετάβλητο.

Ο πολιτισμός (civilization) είναι η ευρύτερη μορφή πολιτισμικής ενότητας. Ενώ το έθνος-κράτος παραμένει η κυρίαρχουσα δομή και μορφή οργάνωσης, οι μεγάλες συγκρούσεις πολιτικής και συμφερόντων που θα ξεσπάσουν θα είναι ανάμεσα στις μεγάλες πολιτισμικές ενότητες που υπάρχουν στον κόσμο. Θα ξεσπάσουν τόσο σε τοπικό επίπεδο ανάμεσα σε διαφορετικές εθνοτικές και θρησκευτικές κοινότητες όσο και σε διεθνές επίπεδο ανάμεσα στις σχηματιζόμενες συμμαχίες εθνών για κοινή δράση (blocs) σε Ευρώπη, Νότιο Αμερική, Ασία, Ιαπωνία, κ.λπ. Τα μεγάλα πολιτισμικά συμπλέγματα που αναγνωρίζει ο Χάντινγκτον είναι η Δύση, το Ισλάμ, ο Ινδουισμός, Κομφουκιανισμός, η Ορθοδοξία των Σλάβων, η Ιαπωνία, η Λατινική Αμερική και "πιθανώς" η Αφρική. (4)

Τα δύο προαναφερθέντα κείμενα έγιναν πασίγνωστα, ενώ οι απόλυτες και σε μεγάλο βαθμό "ωμές" τοποθετήσεις τους βρήκαν τόσο μεγάλη πολιτική απήχηση όσο και μικρή εμπειρική ακρίβεια και εγκυρότητα. Σηματοδότησαν κατά κάποιον τρόπο τους δύο πόλους των συζητήσεων και επιχειρημάτων που αναπτύχθηκαν για τις ανακατατάξεις της μετα-ψυχροπολεμικής περιόδου στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο. Αποτελούν προσπάθειες κατανόησης του σύγχρονου κόσμου, ενός κόσμου όπου οι ιδέες και τα υλικά αγαθά ταξιδεύουν και διαχέονται με μεγάλη ταχύτητα, και τα σύνορα γίνονται ρευστά και διάτρητα σε τέτοιο βαθμό που τα κράτη αδυνατούν πλέον να τα ελέγξουν και να διατηρήσουν απόλυτη κυριαρχία. Η θέση του Φουκουγιάμα πηγάζει από μια τελεολογική αντίληψη (παράλληλη με αυτή του Μαρξ αλλά διαφορετικού περιεχομένου) που βλέπει την εξέλιξη του κόσμου να τείνει προς μια οριστική μορφή στην οποία δεν θα υπάρχουν πλέον συγκρούσεις, παρά μια καθολική και πανανθρώπινη συναίνεση αξιών, κριτηρίων, αντιλήψεων. Θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε ως λογική της ενοποίησης που έμμεσα ή άμεσα πηγάζει από μια υλιστική (materialist) θεώρηση για τη φύση του ανθρώπου, των κοινωνικών σχέσεων και πολιτικών δομών. Σε αντίθεση, η θεωρία του Χάντινγκτον αμφισβητεί ρητά τη δυνατότητα επίτευξης μιας ομοιογενούς παγκόσμιας κοινωνίας, και παρατηρεί πως η έξαρση της πολιτισμικής συνείδησης και διεκδικητικότητας ανά τον κόσμο αποτελεί μια σθεναρή αντίδραση ενάντια στις δυνάμεις ενσωμάτωσης και ομοιογενοποίησης. Θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε ως λογική της διάσπασης, η οποία αποδίδει πρωταρχικό ρόλο στις ιδεατικές (ideational) διαστάσεις των ανθρώπινων σχέσεων, στους πολιτισμικούς δεσμούς και ιδιαιτερότητες ως τη βάση της συλλογικής ταυτότητας και κοινωνικής-πολιτικής συνοχής.

2. Εθνότητες, έθνος-κράτος και το Ευρωπαϊκό "υπερ-κράτος".

Η διχοτόμηση ανάμεσα σε θεωρήσεις υλιστικές και ιδεατικές, ανάμεσα στη λογική της ενοποίησης και της διάσπασης έχει διαμορφώσει ριζικά το τοπίο της συζήτησης και την

επιχειρηματολογία για τη "Νέα Ευρώπη". (5) Με την εντατικοποίηση των διαδικασιών της Ευρωπαϊκής ενοποίησης καθώς και την προοπτική διεύρυνσης προς την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, ένα βασικό ερώτημα που απασχολεί τους μελετητές αφορά την βιωσιμότητα του έθνους-κράτους. Οδηγεί η Ευρωπαϊκή ενοποίηση στην εξασθένηση και οριστική εξάλειψη του έθνους-κράτους, καθώς και στην τελική αντικατάστασή του από ένα ευρωπαϊκό υπερ-κράτος; Ή μήπως είναι και πρόκειται να παραμείνει ένας αυστηρά διακυβερνητικός οργανισμός, καθώς η υπέρβαση του έθνους-κράτους θα προκαλούσε (όπως φαίνεται πως έχει κάνει σε αρκετές περιπτώσεις μέχρι τώρα) τη μαζική αντίδραση των Ευρωπαϊκών λαών (6); Δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν πως μια ενδεχόμενη πορεία προς ένα ομοσπονδιακό κράτος στην Ευρώπη "θα ξυπνούσε τον κοιμισμένο γίγαντα του εθνικισμού". (7)

Σε μεγάλο βαθμό, το ζήτημα της βιωσιμότητας του έθνους-κράτους σχετίζεται με τη διαμόρφωση της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας: μπορούμε να οραματιστούμε τη δημιουργία μιας κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας και την ταυτόχρονη εξασθένηση των εθνικών (na-tional) ανταγωνισμών και εθνοτικών (ethnic) ιδιαιτεροτήτων, (8) ή μήπως αυτές παραμένουν ισχυρές, αν όχι συνεχώς εντεινόμενες; Τα ερωτήματα αυτά και η αναζήτηση από την οποία πηγάζουν μας παραπέμπουν στις δύο προαναφερθείσες λογικές. Μας καλούν να σκεφτούμε εάν αυτό που συμβαίνει στην Ευρώπη σήμερα είναι ενοποίηση ή διάσπαση, συναίνεση ή σύγκρουση, αναγκαιότητα του καπιταλισμού ή προσπάθεια συγκράτησης του εθνικού-πολιτισμικού φονταμενταλισμού, και σε τελική ανάλυση, εάν μας οδηγεί στο μέλλον ή μας επιστρέφει στο παρελθόν, στην ειρήνη ή στον πόλεμο.

Σε μεγάλο βαθμό, μελέτες και αναλύσεις του εθνισμού (ethnicity) και των εθνοτικών μειονοτήτων επίσης χαρακτηρίζονται από την αντιπαράθεση ανάμεσα στη λογική της ενοποίησης και τη λογική της διάσπασης. Οι υλιστικές και εργαλειακές (instrumental) θεωρήσεις τα αντιμετωπίζουν ως μορφές συλλογικότητας και κινητοποίησης ταξικών και γενικά κοινωνικο-οικονομικών συμφερόντων και αιτημάτων, "ντυμένα" με εθνικό μανδύα. (9) Θεωρούν τη διατήρηση των εθνοτικών ομάδων και δεσμών ως βασικό εμπόδιο στην ουσιαστική πολιτική ενοποίηση και σταθερότητα των κρατών (10), και πιστεύουν πως σε μεγάλο βαθμό μπορούν να ξεπεραστούν με την άρση των οικονομικών ανισοτήτων ή με την ολοκλήρωση ανάπτυξης μέσα στο πλαίσιο του έθνους-κράτους. Με άλλα λόγια, η εθνότητα είναι ένα προσωρινό φαινόμενο που θα εξαλειφθεί με την ολοκλήρωση συγκεκριμένων διαδικασιών εθνικής και πολιτικής ενοποίησης. Αντίθετα, η πολιτισμική (culturalist) θεώρηση αποδίδει τη διατήρηση των εθνοτικών μειονοτήτων στην πρωταρχική και βαθιά σημασία της συλλογικής ταυτότητας και πολιτισμικής κοινότητας. Αντιλαμβάνεται τις εθνοτικές μειονότητες ως συμπαγείς ομάδες, οι οποίες, δίχως να παραμένουν αδιάσπαστες μέσα στο χρόνο, χαρακτηρίζονται, παρά τις αλλαγές που υφίστανται, από μεγάλη πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική συνοχή. Μας παραπέμπει σε μια εικόνα μόνιμης διάσπασης με βάση την εθνική καταγωγή, θεωρώντας ανέφικτη την ενσωμάτωση των διαφορετικών εθνοτικών και πολιτισμικών ομάδων σε ένα κοινό πολιτικό πλαίσιο. (11) Παρά την αντίθεσή τους, οι λογικές ενοποίησης και διάσπασης συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι έθνος-κράτος και εθνοτική μειονότητα (όσο αυτή διατηρεί την ιδιαιτερότητά της) είναι καταδικασμένες να βρίσκονται σε μία συνεχή και συχνά αδιάλλακτη αντιπαράθεση που υποθάλλει την κρατική ενότητα και ακεραιότητα.

Ούτε η λογική της ενοποίησης ούτε αυτή της διάσπασης μπορούν να κατανοήσουν και να αποδώσουν με σαφήνεια τις αλλαγές που υφίστανται στην πράξη ο ρόλος του κράτους, οι μειονότητες και οι πολιτισμικές ετερότητες. Αυτό που φαίνεται να συμβαίνει στην Ευρώπη θα μπορούσε πιο σωστά να χαρακτηριστεί ως αποτέλεσμα διαπλοκής των δύο αυτών πόλων λογικής. Παρατηρούμε την απώλεια κυριαρχίας του έθνους-κράτους αλλά ταυτόχρονα τη "διάσωση" (12) και επανισχυροποίησή του, την ευθυγράμμιση του με συγκεκριμένες Ευρωπαϊκές πολιτικές και κανονιστικά πλαίσια αλλά και τη διαίωξη των εθνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Ενώ υπάρχει μια έξαρση εθνικιστικών ταυτοτήτων, που οδηγεί μέχρι και σε ακραίες εκδηλώσεις ξеноφοβίας, παρατηρείται ταυτόχρονα και μια συνεχώς διευρυνόμενη Ευρωπαϊκή συνείδηση, που είναι επικουρική και όχι αντίθετη με την εθνική, σε όλο και μεγαλύτερα

πληθυσμιακά στρώματα των κρατών-μελών της ΕΕ. (13) Τέλος, ενώ μειονοτικοί πληθυσμοί και περιοχές με πολιτισμική ιδιαιτερότητα, όπως η Καταλονία, Σκωτία, Κορσική, διεκδικούν όλο και ευρύτερη αναγνώριση και αυτονομία, ταυτόχρονα υποστηρίζουν την Ευρωπαϊκή ενοποίηση, ενώ οι περισσότερες έχουν πλέον αποσυρθεί από αιτήματα ανεξαρτησίας ή απόσχισης. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε και να κατανοήσουμε αυτά τα εκ πρώτης όψεως αντιφατικά φαινόμενα που παρατηρούμε στην Ευρώπη;

3. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος των πολιτικών θεσμών:

Alain Touraine.

Επιχειρώντας να κατανοήσει τα προαναφερθέντα μεταβλητά φαινόμενα, ο κοινωνιολόγος Αλαίν Τουραίν τοποθετεί την Ευρώπη σε ένα μετα-εθνικό στάδιο, στο οποίο οι βασικές κατηγορίες πολιτικής και κοινωνικής σκέψης και πρακτικής αποσυντίθενται. Οι Ευρωπαίοι, υποστηρίζει, έχουν εμπεδώσει βαθιά την ιδέα μιας απόλυτης αντιστοιχίας ανάμεσα στην οικονομία, τους πολιτικούς θεσμούς, τις πολιτισμικές αξίες και τις κοινωνικές δομές μέσα στο πλαίσιο της ενότητας του έθνους-κράτους. Το κράτος όμως ως τέτοια οντότητα περνάει βαθιά κρίση, καθώς η αντιστοιχία αυτή εξαλείφεται. Τα αίτια αυτής της κρίσης δεν εντοπίζονται μονομερώς στη λογική της ενοποίησης "προς τα άνω" και στις επιταγές της παγκόσμιας οικονομίας, που οδηγούν τα κράτη να σχηματίσουν ευρύτερες και ομοιογενείς πολιτικές και κοινωνικές ενότητες, όπως πολλοί αντιλαμβάνονται την ΕΕ. Ούτε όμως, κατά τον Τουραίν, μπορούμε να την αποδώσουμε αποκλειστικά στη λογική της διάσπασης "από κάτω" και στα αιτήματα αναγνώρισης και διεκδίκησης αυτονομίας των εθνοτικών ταυτοτήτων και περιφερειακών μειονοτήτων. Η σύγχρονη Ευρώπη, υποστηρίζει ο Τουραίν, χαρακτηρίζεται από την παράλληλη εξέλιξη αλλά και εντεινόμενη διάσταση ανάμεσα στις δυνάμεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, από τη μια, και την ισχυροποίηση των πολιτισμικών δεσμών και ταυτοτήτων από την άλλη. (14) Μπροστά σ' αυτή την αντιπαράθεση, ο ρόλος της πολιτικής δράσης και των θεσμών δεν εκλείπει αλλά ριζικά επαναπροσδιορίζεται στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ των δύο αυτών διαδικασιών. Οι πολιτικοί θεσμοί καλούνται να αναλάβουν όχι την υπεράσπιση της οικονομικής και εθνικής-πολιτισμικής συνοχής, αλλά το δύσκολο, καινοτόμο και δημιουργικό έργο της διαμεσολάβησής τους, άλλοτε με όρους συμβιβασμού και άλλοτε με στόχο ή αποτέλεσμα τη συγκράτηση των συγκρούσεων.

Ο Τουραίν επεξηγεί το επιχειρήματά του συγκρίνοντας το αμερικανικό με το ασιατικό μοντέλο. Το πρώτο, υποστηρίζει, χαρακτηρίζεται από έναν ακραίας μορφής διαχωρισμό και διάσταση ανάμεσα σε μια παγκοσμιοποιημένη και ισχυρότατη οικονομική τάξη, από τη μια, και έναν μεγάλο αριθμό πολιτισμικών και τοπικών κοινοτήτων που συνυπάρχουν στους κόλπους της νοτιοαμερικανικής κοινωνίας, από την άλλη. Λίγοι είναι αυτοί που πιστεύουν πια πως το Σύνταγμα, το Ανώτατο Δικαστήριο ή η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των ΗΠΑ εκφράζουν κοινές αξίες ή διαμορφώνουν την κοινωνία. Η οικονομία και ο πολιτισμός, τα συμφέροντα και τα αισθήματα, είναι ρητά διαχωρισμένα καθώς υπάρχει ελάχιστη αντιστοιχία μεταξύ τους. (15) Αν αυτή η αναντιστοιχία δεν είναι προβληματική για μια χώρα ως επί το πλείστον μεταναστών που με τη βούλησή τους εγκαταστάθηκαν εκεί, θα ήταν σίγουρα ανέφικτη και ενδεχομένως αποσταθεροποιητική για μια ήπειρο εθνών-κρατών και εθνοτικών κοινοτήτων όπως η Ευρώπη. Στο αντίθετο άκρο βρίσκεται το ασιατικό μοντέλο, που χαρακτηρίζεται από μια ακραίας μορφής ενσωμάτωση της οικονομικής ανάπτυξης με τα πολιτισμικά στοιχεία, υπό τον έλεγχο και την κηδεμονία ισχυρών και λιγότερο ή περισσότερο αυταρχικών κρατών και καθεστώτων, όπως αυτά της Μαλαισίας, της Ινδονησίας, της Σιγκαπούρης, κ.λπ. Ο πολιτισμικός εθνικισμός (cultural nationalism) που βρίσκεται στη βάση αυτού του μοντέλου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως φονταμενταλισμός αλλά αποτελεί μια μορφή αντίστασης στη Δυτική ηγεμονία όπως και μια προσπάθεια της πολιτικής ελίτ των χωρών αυτών να θέσει και να διατηρήσει υπό τον έλεγχό της τους πολιτισμικούς πόρους για να εδραιώσει με τον τρόπο αυτό την

εξουσία της. (16)

Η Ευρώπη, υποστηρίζει ο Τουραίν, βρίσκεται ανάμεσα στο αμερικανικό και το ασιατικό μοντέλο. Είναι η κατεξοχήν πολιτική ήπειρος. "Αυτό που τη χαρακτηρίζει είναι ο κυρίαρχος ρόλος του πολιτικού συστήματος ως εργαλείου ενσωμάτωσης της οικονομίας με τον πολιτισμό". (17) Βασικό χαρακτηριστικό της επίσης είναι ο πρωταρχικός ρόλος που έχουν οι διαδικασίες καταμερισμού δαπανών και προνομίων ανάμεσα στις διάφορες ομάδες του πληθυσμού, ως φορείς κοινωνικής ενσωμάτωσης (social integration). Ούτε η διεθνοποιημένη κουλτούρα της Αμερικής ούτε και η συμπαγής πολιτισμική ταυτότητα του Ασιατικού μοντέλου, αλλά η αρχή της κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι η χαρακτηριστική αξία που διαφοροποιεί την Ευρώπη. Αυτό δεν συνδέεται μόνο με την κατεξοχήν ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη αλλά είναι επίσης βαθιά ριζωμένο στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά από μισό περίπου αιώνα σοσιαλισμού. Ωστόσο, η σκέψη και η πράξη των Ευρωπαίων μελετητών και ανθρώπων γενικότερα εξακολουθεί να είναι αυστηρά οριοθετημένη, αν όχι παγιωμένη, στο μοντέλο της εθνικής κοινωνίας όπου το έθνος-κράτος έχει απόλυτη κυριαρχία και εκπληρώνει τα καθήκοντα διατήρησης της κοινωνικής συνοχής. (18) Θα μπορούσε να πει κανείς ότι σ' αυτό οφείλεται και η δυσκολία κατανόησης των φαινομενικά αντιφατικών εξελίξεων στην Ευρώπη, με κάποιους να κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου ενός ευρωπαϊκού υπερ-κράτους, και άλλους να επιβεβαιώνουν πανηγυρικά την ακλόνητη ισχύ και διαιώνιση του έθνους-κράτους.

Οι προσπάθειες των κοινωνιολόγων, πολιτικών επιστημόνων και άλλων, επισημαίνει ο Τουραίν, πρέπει να στραφούν προς τη συστηματική αναζήτηση, εμπειρική περιγραφή και αξιολόγηση μηχανισμών ενσωμάτωσης ικανών να συνδυάσουν και να διαμεσολαβήσουν τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες με την εργαλειακή λογική της οικονομίας. (19) Σε μεγάλο βαθμό, οι μηχανισμοί αυτοί δεν εστιάζονται στο έθνος-κράτος ούτε συγκλίνουν σε ένα υπερ-κράτος, αλλά αναπτύσσονται σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο μέσα από το συσχετισμό και τη σύγκρουση Ευρωπαϊκής Ένωσης και κράτους, κράτους και μειονοτήτων, καθώς και ανάμεσα στις διάφορες εθνοτικές και πολιτισμικές κοινότητες που συνυπάρχουν στους κόλπους των Ευρωπαϊκών κοινωνιών. Πώς συμβάλλει η θεώρηση του Τουραίν στο να κατανοήσουμε τις μορφές των μειονοτικών φαινομένων στην Ευρώπη και τις αλλαγές που υφίστανται; Συγκεκριμένα, ποιους μηχανισμούς και θεσμούς έχει υπόψη του ο Τουραίν; Το επόμενο και τελευταίο μέρος αυτού του άρθρου θα διατυπώσει κάποιες σκέψεις με βάση αυτό το ερώτημα, εξετάζοντας επιγραμματικά την περίπτωση της Θράκης και των θεσμικών αλλαγών τα τελευταία χρόνια στην περιοχή αυτή που κατοικείται από σημαντικό αριθμό μειονοτικών πληθυσμών.

4. Περιφερειακή πολιτική και η μειονότητα στη Θράκη.

Μια σειρά πολιτικών της ΕΕ στοχεύουν στο να αντισταθίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής σύγκλισης που απορρέουν από το άνισο επίπεδο ανάπτυξης των διαφόρων κρατών-μελών. Συστηματική πολιτική της Ένωσης σ' αυτή την κατεύθυνση είναι η διαρθρωτική πολιτική (structural policy) προς στις υποβαθμισμένες περιοχές της νότιας Ευρώπης και της Ιρλανδίας. Η Ελλάδα έχει επωφεληθεί σημαντικά από τους πόρους των διαρθρωτικών ταμείων. (20) Ταυτόχρονα, ως το πιο συγκεντρωτικό κράτος της ΕΕ, υποχρεώθηκε να προβεί σε μια σειρά θεσμικών μεταρρυθμίσεων προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης, (21) οι οποίες συνίστανται στη δημιουργία δεκατριών διοικητικών περιφερειών καθώς και θεσμών νομαρχιακής αυτοδιοίκησης με κατεξοχήν αναπτυξιακό ρόλο. (22) Από ένα απλό όργανο της κεντρικής εξουσίας και διοίκησης, η νομαρχία έχει μεταβληθεί σε θεσμό τοπικής αυτοδιοίκησης με τοπικά εκλεγμένο νομάρχη και νομαρχιακό συμβούλιο. Η θέσπιση των αλλαγών αυτών συνάντησε μεγάλη αντίδραση στην περιοχή της Θράκης, κυρίως στους νομούς Ροδόπης και Ξάνθης όπου κατοικούν μειονοτικές ομάδες Τούρκων, Πομάκων και Τσιγγάνων μουσουλμάνων. Από τα μέσα της δεκαετίας του '80, η πολιτική συμπεριφορά των ομάδων αυτών υπήρξε σε μεγάλο βαθμό συμπαγής, αντανakλώντας μια συλλογική και εθνική τουρκική (ethnic Turkish) συνείδηση. Οι προαναφερθείσες θεσμικές αλλαγές έχουν σημαντικές

επιπτώσεις στις σχέσεις της μειονότητας με τις τοπικές και νομαρχιακές αρχές στην Ξάνθη και τη Ροδόπη. (23) Σε τι βαθμό οι νομαρχιακοί και περιφερειακοί θεσμοί θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως δείγμα των ενδιάμεσων (intermediate) και "διαμεσολαβητικών" δομών (mediating structures) στους οποίους αναφέρεται ο Τουραίν;

Μέχρι το 1990, η κρατική πολιτική απέναντι στη Θράκη είχε καθαρά χαρακτήρα στρατηγικό με σκοπό την αμυντική ενίσχυση της περιοχής, την οποία η παρουσία της μειονότητας θεωρούνταν ότι υπονομεύει. Πέρα από τον αναπτυξιακό ανορθολογισμό της, συνέβαλε στη δημιουργία μιας μη ανταγωνιστικής και εν μέρει υπανάπτυκτης περιφερειακής οικονομίας. Είναι γνωστό πως από τη δεκαετία του 1960 και μέχρι το 1990, η πολιτική του κράτους (πιστά ακολουθούμενη από όλα τα κόμματα και τις κυβερνήσεις) θέσπισε μια σειρά διοικητικών περιορισμών και διακρίσεων στη Θράκη, στερώντας βασικά δικαιώματα (π.χ. αγοράς, επενδύσεων, κ.λπ.) από τη μειονότητα. Ταυτόχρονα, έδινε οικονομικά κίνητρα και προνομιούχους αναξιόπιστους επενδυτές και μη προσοδοφόρες επενδύσεις που δεν είχαν στόχο την ανάπτυξη της περιοχής, αλλά να συγκεντρώσουν τον πλούτο και την οικονομική δραστηριότητα σε χριστιανούς, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό μπορεί να προστατευθεί η εθνική συνοχή. Η εκπροσώπηση μέσα από τα κόμματα ήταν εικονική και ουσιαστικά ανεπαρκής, καθώς το λεγόμενο Γραφείο Πολιτισμικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών στις νομαρχίες της Ξάνθης και της Κομοτηνής είχε τη διακριτική ευχέρεια να αποφασίζει με αυθαίρετο και αυταρχικό τρόπο ζητήματα που αφορούσαν τη μειονότητα (η οποία πλέον υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών).

Η εθνικιστική αυτή πολιτική προφανώς είχε ως στόχο την πλήρη απομόνωση και συρρίκνωση της μειονότητας, και είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί τεράστιο κοινωνικο-οικονομικό χάσμα και ανισότητες ανάμεσα στις δύο κοινότητες των χριστιανών και μουσουλμάνων. (24) Η απόλυτη απομόνωση, η έλλειψη αμοιβαίας επικοινωνίας και συνοχής της κάθε κοινότητας έκαναν εύκολο τον έλεγχο τους από ηγετικές ομάδες συμφερόντων που επωφελούνταν της κατάστασης. Έτσι αναπτύχθηκαν δύο παράλληλοι εθνικισμοί, ο ελληνοχριστιανικός και ο τουρκικός εθνικισμός, σ' ένα κλίμα μισαλλοδοξίας και αμοιβαίας καχυποψίας. Συνέβαλαν σε μια κατάσταση εθνικιστικής πόλωσης, μια άκρως άγονη μορφή αντιπαράθεσης, αδιέξοδης και δυνητικά επικίνδυνης. Αν και αντίπαλοι, παραδόξως οι δύο αυτοί εθνικισμοί έχουν συμπορευτεί παράλληλα, λαμβάνοντας κοινή στάση απέναντι σε πολλά ζητήματα. Ένα απ' αυτά είναι οι θεσμικές αλλαγές στην περιφερειακή αναπτυξιακή πολιτική με στόχο την αποκέντρωση.

Η δημιουργία περιφερειακών θεσμών και νομαρχιακής αυτοδιοίκησης με σκοπό μια αποτελεσματικότερη αναπτυξιακή και διαρθρωτική πολιτική συνάντησε μεγάλη αντίδραση ανάμεσα σ' αυτούς που θεωρούν πως η αποκέντρωση υποθάλλει την κρατική και εθνική ακεραιότητα. (25) Οι αντιδράσεις και πιέσεις υπήρξαν ιδιαίτερα έντονες στην περίπτωση της Θράκης συντελώντας στην κατ' εξάίρεση σύσταση "διευρυμένων νομαρχιών" στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, που αποκλείουν την περίπτωση εκλογής νομάρχη από τη μειονότητα. Εξακολουθούν να γίνονται προσπάθειες επανενίσχυσης του κεντρικού ελέγχου μέσω της περιφερειακής διοίκησης, ενώ η συνεχής παρουσία του Γραφείου Πολιτιστικών Υποθέσεων αποτελεί τροχοπέδη στον εκδημοκρατισμό και την αποκέντρωση των θεσμών καθώς και στην αποτελεσματική τους λειτουργία ως φορείς ανάπτυξης. Η εξέλιξη και μακροπρόθεσμη μορφή των θεσμών θα καθοριστούν από την έκβαση των αντιπαράθεσεων και πιέσεων που εξακολουθούν να υφίστανται. Θα πρέπει να σημειωθεί πως στην περίπτωση της Θράκης, η ισχυρότερη αντίσταση σε θεσμικές και πολιτικές αλλαγές προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης, προέρχεται όχι από την κεντρική εξουσία αλλά από τοπικούς παράγοντες που παραδοσιακά έχουν επωφεληθεί και δράσει με μεγάλη αυτονομία και αυθαιρεσία σε ζητήματα διοίκησης και ανάπτυξης που αγγίζουν τη μειονότητα. (26) Οι θεσμοί περιφερειακής ανάπτυξης και τοπικής αυτοδιοίκησης συναντούν επίσης αντίσταση από κύκλους της μειονότητας. Εν μέρει, αυτή η αντίσταση είναι ευνόητη και πηγάζει από την έλλειψη εμπιστοσύνης και καχυποψίας που χαρακτηρίζει τις σχέσεις κράτους και μειονότητας. Σταδιακά όμως προωθείται από

ηγετικούς παράγοντες της οι οποίοι αρνούνται και αποθαρρύνουν τη συμμετοχή της μειονότητας, ενδεχομένως γιατί αυτή υποθάλλει τη συλλογική συνοχή της και είναι ασύμβατη με ακραίες μορφές εθνικισμού.

Παρά την ημιτελή και αντιμαχόμενη εφαρμογή τους, οι περιφερειακοί και νομαρχιακοί θεσμοί έχουν ήδη επιφέρει σημαντικά θετικά αποτελέσματα στις σχέσεις της μειονότητας με τις κρατικές αρχές και τη δημόσια διοίκηση, όπως φαίνεται μέσα από μια σειρά συνεντεύξεων που πραγματοποίησε η συγγραφέας του παρόντος κειμένου στην Κομοτηνή και την Ξάνθη το διάστημα 1995-96. (27) Με την εκλογή νομάρχη και νομαρχιακού συμβουλίου, δημιουργήθηκε η δυνατότητα συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένης και της μειονότητας, στον οποίο το συμβούλιο είναι υπόλογο. Μέσα από τους νομαρχιακούς θεσμούς, οι εκλεγμένοι σύμβουλοι λειτουργούν πιο ορθολογιστικά και με μεγαλύτερη διάθεση συνεργασίας προς την επίλυση των προβλημάτων. Οι εκλεγμένοι νομάρχες και δήμαρχοι στις πόλεις αυτές έχουν αναπτύξει προσπάθειες να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα, να δημιουργήσουν κλίμα εμπιστοσύνης και να συμβιβάσουν μέσα από διάλογο τις συγκρούσεις και τις διαφορετικές ισχυρές πιέσεις. Είναι εντυπωσιακό ότι ο λόγος και η επιχειρηματολογία πλέον των εκλεγμένων της νομαρχίας, όπως και της διοίκησης της περιφέρειας, δεν κάνει αναφορές στην ανάγκη εθνικής συνοχής και αμυντικής ενίσχυσης απέναντι στον "τουρκικό κίνδυνο" αλλά στις αρχές της ισονομίας και ισοπολιτείας. Καίτοι στην πράξη οι αρχές αυτές δεν βρίσκουν συνεπή εφαρμογή, η αναφορά τους είναι ενδεικτική της προσπάθειας αποδοχής και νομιμοποίησης που κάνουν εν μέρει οι αρχές απέναντι στη μειονότητα. Η διατήρηση του Γραφείου Πολιτιστικών Υποθέσεων τροφοδοτεί μεγάλη δυσaréσκεια και δυσπιστία στη μειονότητα και ίσως αποτελεί το υπ' αριθμόν ένα εμπόδιο στην εξομάλυνση των σχέσεων της με το κράτος, όπως και στην ολοκλήρωση μιας αποτελεσματικής αναπτυξιακής πολιτικής. Παρόλ' αυτά, η δράση του δεν είναι πλέον ούτε ανεμπόδιση ούτε αδιαμφισβήτητη, ειδικά όταν έρχεται σε σύγκρουση με αναπτυξιακές προτεραιότητες και προϋποθέσεις υλοποίησης του Περιφερειακού Σχεδίου Ανάπτυξης.

Η δυνατότητα ανάπτυξης της Θράκης σε μια σύγχρονη Ευρωπαϊκή περιφέρεια είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αντιμετώπιση των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων που υφίστανται η μειονότητα και οι περιοχές όπου κατοικεί. Η διπλή αντίδραση απέναντι στις θεσμικές αλλαγές από τους δύο εθνικισμούς, τον ελληνικό και τον τουρκικό, μας παραπέμπει στο ευρύτερο σχήμα αντιπαράθεσης που αντιλαμβάνεται ο Τουραίν: από τη μία πλευρά, οι επιταγές της σύγκλισης με την Ευρωπαϊκή οικονομία, από την άλλη, οι δυνάμεις της διάσπασης στο όνομα ή στην αναζήτηση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας και μιας ομοιογενούς κοινότητας και κοινωσίας. Σ' αυτή την αντιπαράθεση, οι νομαρχιακοί και περιφερειακοί θεσμοί έχουν τη δυνατότητα, εάν εδραιωθούν ουσιαστικά και εξελιχθούν προς μια πραγματικά δημοκρατική κατεύθυνση, να διαμεσολαβήσουν αποτελεσματικά ανάμεσα στις επιταγές της ενοποίησης, από τη μία, καθώς και στα αιτήματα για τη διατήρηση των εθνικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων, από την άλλη. Η δυνατότητα αυτή συνίσταται καταρχήν στο ότι δημιουργούν έναν κοινό χώρο επαφής και επικοινωνίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για ζητήματα ανάπτυξης της περιοχής, ο οποίος επιτρέπει την ανοικτή σύγκρουση συμφερόντων και εν μέρει τη διαπραγμάτευσή τους. Στο βαθμό που αναπτυχθεί αυτή η δυνατότητα και εμπεδωθεί ως αντίληψη, θα συμβάλει στην άρση της έλλειψης εμπιστοσύνης και της καχυποψίας, κάτι που σποραδικά φαίνεται πως ήδη συμβαίνει. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ένας από τους αντινομάρχες, "εφόσον η μειονότητα συμμετέχει σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων, μπορούμε να τους κάνουμε να νιώσουν ασφάλεια εδώ. Δεν μπορούμε πια να τους στερούμε τα δικαιώματά τους ως πολιτών της Ελλάδας, όπως έκαναν προηγούμενες κυβερνήσεις. Είμαστε στην ενωμένη Ευρώπη, και πρέπει να επιλύσουμε τα προβλήματα που υπάρχουν για να φτιάξουμε πολίτες νομοταγείς". (28)

Μέσα από τους θεσμούς αυτούς, κυρίως με τη συμβολή των ενεργών μελών της μειονότητας και των χριστιανών στα νομαρχιακά και δημαρχιακά συμβούλια της Κομοτηνής και της Ξάνθης, ανοίγει μια ενδιάμεση οδός ανάμεσα στους δύο ακραίους εθνικισμούς. Είναι δι-εθνική, σε μεγάλο βαθμό μη-κομματική, και έχει κοινή της βάση την επιδίωξη αναπτυξιακών στόχων, την αναδιαμόρφωση των τοπικών σχέσεων

ανάμεσα στις δύο κοινότητες, καθώς και της πολιτικής κουλτούρας, εν τέλει την εμπέδωση των αρχών της ισονομίας, του σεβασμού της εθνοτικής και πολιτισμικής ετερότητας. Δεν είναι τυχαία η διαφοροποίηση που συντελείται τα τελευταία πέντε με έξι χρόνια των πεποιθήσεων και των πολιτικών απόψεων που εκφράζουν μουσουλμάνοι και χριστιανοί οι οποίοι πλέον δεν συμπεριφέρονται ως συμπαγείς μάζες. Ούτε είναι τυχαίο ότι την ίδια περίοδο το κίνημα του τουρκικού εθνικισμού, που είχε ξεκινήσει με τους ανεξάρτητους βουλευτές, δεν τυχάνει της ίδιας απήχησης και αποδοχής που είχε τότε. Επίσης διάχυτη στα αστικά στρώματα της μειονότητας είναι η διάθεση ενδοσκοπησης που οδηγεί πολλούς να επαναπροσδιορίσουν τα προβλήματα ρίχνοντας ευθύνες όχι μόνο στο ελληνικό κράτος αλλά αναγνωρίζοντας και την έλλειψη βούλησης ή ικανότητας από την πλευρά μελών της μειονότητας να ξεπεράσουν την απομόνωσή τους και να δραστηριοποιηθούν πιο ενεργά στην ευρύτερη κοινωνία. Αυτό που παρατηρούμε είναι μια μερική αποστασιοποίηση ή αμφισβήτηση του "εθνικισμού της μητέρας-πατρίδας" (αυτό που ο κοινωνιολόγος Ρότζιερς Μπρουμπέικερ ονομάζει "homeland nationalism") (29) προς την αναζήτηση μιας ουσιαστικά ανεξάρτητης αλλά και εξίσου δυναμικής μειονοτικής ταυτότητας και πολιτικής.

5. Κοινωνική ένταξη και πολιτισμική ιδιαιτερότητα:

Συμπεράσματα.

Οι γενικές θεωρήσεις και προβλέψεις τόσο του Φουκιογιάμα όσο και του Χάντινγκτον είναι όχι μόνο άγονες και πολιτικά αδιέξοδες, αλλά στηρίζονται και σε εμπειρικά σαθρές βάσεις.

Η πολιτικοποίηση των μειονοτήτων δεν είναι απλά μια μορφή πρόωθησης πολιτικών συμφερόντων και κοινωνικο-οικονομικών επιδιώξεων, αλλά ούτε και μια απλουστευτική έκφραση ταύτισης με μία συγκεκριμένη πολιτισμική κοινότητα. Άλλωστε η πολιτισμική ταυτότητα δεν είναι ένα σταθερό και παθητικό χαρακτηριστικό, αλλά συνεχώς μεταβάλλεται και επαναπροσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό ενεργά από τα μέλη της.

Στη Θράκη, μια από τις φτωχότερες περιοχές της ΕΕ, που προσπαθεί να αναπτυχθεί, το ζητούμενο για τη μειονότητα είναι η ενίσχυση των δυνατοτήτων κοινωνικο-οικονομικής ένταξής της αλλά ταυτόχρονα και η διατήρηση και η ανάπτυξη της πολιτισμικής ιδιαιτερότητάς της. Οι θεσμικές αλλαγές που περιγράφηκαν στο προηγούμενο μέρος αυτού του άρθρου έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν την κοινωνική ένταξη της διαμέσου μιας δια-εθνικής, διακοινοτικής οδού, δίχως (τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως) να υπονομεύουν τη διατήρηση της ταυτότητάς της. Με άλλα λόγια, παρέχουν ένα ελάχιστο κοινό και άκρως απαραίτητο πλαίσιο πολιτικής σύγκρουσης, συνεργασίας και κοινωνικοποίησης.

Είναι πολύ σημαντικό ότι οι περιφερειακοί και νομαρχιακοί θεσμοί εντάσσονται σε ένα ευρύτερο Ευρωπαϊκό πλαίσιο καθώς ο ρόλος της Ευρώπης αποτελεί κλειδί στην προαναφερθείσα δυνατότητα διαμεσολάβησης. Συνίσταται όχι μόνο στο ότι η ΕΕ είναι πηγή σημαντικών πόρων για την περιφέρεια, αλλά κυρίως στο ότι είναι ένα πλαίσιο εγγύησης και ασφάλειας. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο επειδή παρέχει ένα νομικό πλαίσιο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και γιατί αποτελεί σύμβολο πολυπολιτισμικής οργάνωσης δίχως μια κεντρική κουλτούρα (αντίστοιχη της εθνικής), κάτι που επιτρέπει μεγαλύτερη ευελιξία στην έκφραση της ετερότητας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η ΕΕ έχει ενδυναμώσει το κράτος ενισχύοντας τη δυνατότητα άσκησης αναπτυξιακής πολιτικής όπως και πολιτικής νομιμοποίησης, δύο πολύ σημαντικά εφόδια στην αντιμετώπιση των μειονοτικών προβλημάτων στη Θράκη. Αυτό δεν σημαίνει πως η ΕΕ αποτελεί πανάκεια για τους εθνικούς ανταγωνισμούς. Η δυνατότητα διαμεσολάβησης θα εξαρτηθεί από τη μορφή που θα αποκτήσει η ΕΕ, η οικοδόμηση της οποίας βρίσκεται σε εξέλιξη.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Διοικητικά η Θράκη ανήκει στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης.
2. Fukuyama, Francis. "The end of history?" *The National Interest* (Summer 1989): 9.
3. Huntington, Samuel, P. "The Clash of Civilizations" *Foreign Affairs* 72 (1993): 22-49.
4. Ο Χάντιγκτον χαρακτηρίζει την περίπτωση της Ελλάδας ως "ανωμαλία" (162), ερμηνεύοντας την άρνηση της χώρας να ευθυγραμμιστεί με πολιτικές της Δύσης, όπως για παράδειγμα στον οικονομικό τομέα, στα Βαλκάνια, στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, κ.λπ. ως ένδειξη των ορθόδοξων πολιτισμικών καταβολών της χώρας που την αποστασιοποιούν εν μέρει από τη Δύση. Η Ευρώπη, γράφει χαρακτηριστικά στο βιβλίο του "τελειώνει εκεί που τελειώνει η δυτική χριστιανισμός και ξεκινάει το Ισλάμ και η Ορθοδοξία" (158). Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996).
5. Μια εξαιρετική συλλογή κειμένων περιλαμβάνει ο τόμος *The Question of Europe* (London: Verso, 1997) που επιμελήθηκαν οι Peter Gowan & Perry Anderson.
6. Η συζήτηση αυτή αναπτύσσεται σε διάφορα επίπεδα και επιστημονικούς χώρους. Μία πολύ ενδιαφέρουσα αντιπαράθεση από την οπτική της συνταγματολογίας και πολιτικής θεωρίας της δημοκρατίας είναι αυτή ανάμεσα στο δικαστή του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας και καθηγητή νομικής Dieter Grimm και τον καθηγητή πολιτικής φιλοσοφίας Juergen Habermas γύρω από το ερώτημα εάν η Ευρωπαϊκή Ένωση χρειάζεται ευρωπαϊκό σύνταγμα. Dieter Grimm, "Does Europe Need a Constitution?" (239-258); Juergen Habermas, "Reply to Grimm" (259-264), *The Question of Europe* (1993).
7. Connor Cruise O'Brien, "Pursuing a Chimera" *The Question of Europe* (1993): 77-84.
8. Το επιχείρημα αυτό υποστηρίζει ο Mattei Dogan στο άρθρο του "The Decline of Nationalisms within Western Europe" *Comparative Politics* 26/3 (1994): 281-305.
9. Μια κλασική μελέτη υλιστικής θεώρησης για το έθνος και την εθνική ταυτότητα είναι του Karl Deutsch, *Nationalism and Social Communication* (2nd Edition, New York: MIT Press, 1966). Από μαρξιστική σκοπιά, Immanuel Wallerstein, *The Capitalist World-Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979). Michael Hechter, *Internal Colonialism* (2nd Edition, New Brunswick: Transaction Publishers, 1999).
10. Όπως δηλώνει ο Μάικλ Χέκτερ στη σημαντική μελέτη του για τον "εσωτερικό αποικισμό", "όσο η κοινωνία αποτελείται από διαφορετικές εθνικές ομάδες, θα μαστίζεται πάντα από συγκρούσεις που τελικά μπορεί να υπονομεύσουν την εδαφική και ηθική της ακεραιότητα". 341.
11. Anthony, Smith, *The Ethnic Revival* (Cambridge: University Press, 1981).
12. Η ΕΕ, υποστηρίζει ο Βρετανός Alan Milward στο βιβλίο του *The European Rescue of the Nation-State* (London, 1992) το οποίο είχε μεγάλη απήχηση, διασώζει το κράτος στηρίζοντάς το στις εγγενείς αδυναμίες του να επιβιώσει σε μια παγκόσμια οικονομία αυξανόμενου ανταγωνισμού και αλληλεξάρτησης.
13. Milward, Alan, "The Springs of Integration" *The Question of Europe* (1993): 13.
14. Touraine, Alain, "European sociologists between economic globaliza-tion and

- cultural fragmentation" *European Societies - Fusion or Fission?* Eds. Thomas P. Boje, Bart van Steenberghe and Sylvia Walby (London: Routledge, 1999). Επίσης του ιδίου, "European countries in a post-national era" *A New Europe? Social Change and Political Transformation*. Eds. Chris Rootes & Howard Davis. (London: University College of London Press Ltd., 1994).
15. Touraine (1999): 252.
16. Touraine (1999): 253.
17. Touraine (1999): 255.
18. Touraine (1999): 259.
19. Touraine (1999): 260.
20. Το διάστημα 1985-1990, οι καθαρές μεταβιβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Ελλάδα τριπλασιάστηκαν ενώ η συμβολή των πόρων από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης στην ελληνική οικονομία έφτασαν το 5% του ΑΕΠ. Ilias Plaskovities, "EC Regional Policy in Greece" *Greece and EC Membership Evaluated*. Eds. Panos Kazakos & P.C. Ioakimidis (New York: St.Martin's Press, 1994): 117.
21. P.C. Ioakimidis, "Contradictions between policy and performance", *Greece in a Changing Europe*. Eds. Featherstone & Ifantis (New York: Manchester University Press, 1996) 43.
22. Ίδρυση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και Τροποποίηση Διατάξεων για την Πρωτοβάθμια Αυτοδιοίκηση και Περιφέρεια. Αθήνα, Υπουργείο Εσωτερικών, 1994.
23. Για μια λεπτομερή παρουσίαση των επιπτώσεων αυτών από μια συγκριτική σκοπιά, Dia Anagnostou, "Containing the Politics of Nationalism in Southeastern Europe: Regions, Minorities and the State in Greece and Bulgaria" (αδημοσίευτη εργασία).
24. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των ανισοτήτων είναι η ιδιοκτησία γης. Ενώ οι μουσουλμάνοι αποτελούν το 50% του πληθυσμού στο νομό Ξάνθης, έχουν το 23% της καλλιεργήσιμης γης ενώ οι χριστιανοί το 71%. Στο νομό Ροδόπης, οι μουσουλμάνοι αποτελούν το 65% του πληθυσμού και κατέχουν το 53,5% της γης, ενώ οι χριστιανοί το 46,5%. "Η ανομοιογένεια του πληθυσμού, ένα χρόνιο πρόβλημα", Προσέγγιση (Δεκέμβριος 1995): 68-83.
25. Γιώργος Μαλούκος, "Ο δεύτερος βαθμός τοπικής αυτοδιοίκησης απαιτεί πολιτική αλλαγή", *Οικονομικός Ταχυδρόμος* (11 Αυγούστου, 1994): 96-98. Αλέξανδρος Κοντός & Γεώργιος Παύλου, "Επιπόλαιος, ανώφελος και εθνικά επικίνδυνος", *Οικονομικός Ταχυδρόμος* (7 Ιουλίου, 1994): 35-6.
26. Κάτι ανάλογο επισημαίνεται, για παράδειγμα, και στον τομέα της εκπαίδευσης όπου ο μηχανισμός αυτός "...αναπαράγεται με την άμεση συνδρομή των τοπικών φορέων και της ελληνικής Διοίκησης, πολλές φορές μάλιστα σε αντιπαλότητα με κεντρικές πολιτικές επιλογές". Λάμπρος Μπαλτσιώτης, "Ελληνική Διοίκηση και Μειονοτική Εκπαίδευση στη Θράκη", *Το Μειονοτικό Φαινόμενο*, επιμ. Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης και Δημήτρης Χριστόπουλος (Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 1997) 330.
27. Για μια λεπτομερή παρουσίαση των αποτελεσμάτων, Dia Anagnostou, "Oppositional and Integrative Ethnicities." Ph.D Dissertation, Cornell University (1999), κεφάλαια 3 και 4.

28. Συνέντευξη, Νομαρχία Κομοτηνής, 29 Μαΐου 1995.

29. Brubaker, Roger. Nationalism Re-framed - Nationhood and the National Question in the New Europe (Cambridge: University Press, 1996).

** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)*